

Čím je společnost rozvinutější, čím větší a rozporupnější je rozsah historických událostí a čím více lidí vstupuje do sociálních zápasů doby, tím kvalifikovanější a spolehlivější informace vyžaduje řízení společnosti. Právě v těchto souvislostech zjišťujeme, že potřeba soustavného poznání a studia veřejného mínění nabývá v historických podmínkách života socialistické společnosti stále větší význam.

Za názory, představami, míněním lidí se vždy nacházejí určité reálné vztahy. Veřejné mínění je proto nutno chápat jako produkt i nositel politické, právní a mravní kultury společnosti jako celku i jejích jednotlivých složek.

Nechceme se na tomto místě pokoušet o hlubší výklad funkcí veřejného mínění v socialistické společnosti. Studie zabývající se tímto tématem ukazují, že hlavní a svým významem nejpodstatnější je funkce informační. Přesná, konkrétní, diferencovaná a reprezentativní informace o systému, struktuře a dynamice názorů různých společenských tříd, socioprofesionálních skupin a vrstev, mládeže i osob v důchodovém věku, mužů a žen, obyvatel vesnic, malých osad a velkých měst, lidí se základním i vysokoškolským vzděláním, národů a národností žijících v socialistickém Československu, se stala důležitým předpokladem diferencovaného a efektivního sociálního řízení.

Veřejné mínění patří k těm skutečnostem sociálního života, které nikdo nevynalezl, nikdo nevymyslel. Je sociálním jevem, je nejmasovějším a nejrozšířenějším stavem vědomí určitého integrovaného společenství lidí. Domníváme se, že tato integrovaná agregace individuálního mínění je novou kvalitou, o níž platí tvrzení, že společenské vědomí je ve srovnání s individuálním vědomím kvalitativně jiným, různorodějším, obsahově bohatším duchovním útvarům.

Pokusme se uvést, naznačit a vyjmenovat *některé jeho charakteristiky*.

Nositelům veřejného mínění jsou vždy určité sociální skupiny, třídy. Veřejné mínění má proto v podstatě *třídní charakter*. Boj o vliv na veřejné mínění je důležitým aspektem třídního boje. To samozřejmě neznamená, že hranice veřejného mínění se zcela shodují s hranicemi existence, potřeb a zájmů těch či oněch sociálních skupin a tříd. Například ve vztahu k některým globálním problémům lidstva, jakými jsou válka a mír, národněosvobozenecký boj apod., se v rámci národa zpravidla výrazně nediferencuje veřejné mínění dělnické třídy, značné části rolnictva, ale i podnikatelů a inteligence. Nicméně třídní charakter veřejného mínění se projevuje ve dvou skutečnostech:

- *v obsahu*: protikladně bojující třídy se snaží naplnit veřejné mínění svými myšlenkami a představami;
- *v samotných mechanismech fungování a ovlivňování názorů veřejnosti*: je například známo, že ve vztahu k zemím třetího světa vytvořil soudobý imperialismus ideologický a propagandistický aparát, který pracuje na všech úrovních a ve všech sférách společenského života s cílem vytvářet veřejné mínění.

My, kteří jsme delegáty socialistického Československa, potvrzujeme výraznou, dříve nebývalou *homogenitu a jednotu* veřejného mínění československé populace v základních otázkách života socialistické společnosti. Prokazatelně, empiricky ověřitelně můžeme tvrdit, že ve všech hlavních, obecných otáz-

kách rozvoje socialistické společnosti, jakými jsou například otázky socialistického vlastnictví a proletářského internacionalismu, otázky války a míru, vztahu ke světovému kapitalismu a jiné, existuje v naší zemi výrazná jednotata.

Čím je dána tato homogenost? Zejména dvěma skutečnostmi:

- tím, že pro socialistickou společnost je charakteristická jednotata všech tříd a sociálních skupin;
- tím, že rozvoj socialistické společnosti je spojován s rozvojem socialistické demokracie, a možnosti nejen vyjádřit svůj vztah ke skutečnosti, ale i aktivně tuto skutečnost tvořit.

V řadě otázek vyvolaných zejména různými bezprostřednostmi našeho života se ve veřejném mínění projevuje *nemalá diferencovanost*. Do převládajícího hodnocení a smýšlení jednotlivých sociálních skupin a vrstev i jednotlivců se například promítá různý stupeň jejich informovanosti, možnosti naplnění bezprostředních potřeb a zájmů, atmosféra a působení nejbližšího sociálního prostředí, jakým jsou rodina a pracoviště, atd.

S homogenitou a diferencovaností veřejného mínění bývá někdy spojována jeho *intenzita*. Ta vyjadřuje především kvantitativní stránku zastávaných a zjištěných názorů.

Naše výzkumy ukazují, že významným charakteristickým rysem veřejného mínění se v Československu stává jeho *společenská zainteresovanost*.

V socialismu téměř každý společenský problém přesahuje hranice zájmu těch lidí, jichž se přímo týká, kteří jsou bezprostředně spojeni s jeho řešením. Například výzkumy na téma *Účast žen ve veřejném životě* a *Postavení a úloha žen v rodině*, stejně jako jiná šetření, potvrdily, že o tuto problematiku má v podstatě stejný zájem nejen ženská část československé populace, ale i všechny ostatní skupiny obyvatelstva.

Stejně tomu bylo u šetření otázek týkajících se zdánlivě jen některých socioprofesionálních skupin obyvatelstva. Například o to, za jakých podmínek by se mělo v některých provozech přikročit k zavádění druhých a třetích směn, se zdaleka nezajímají jen ti, kteří pracují na závodech, ale téměř všichni občané.

V jiném výzkumu, který se zabýval názory populace na činnost zastupitelských orgánů — národních výborů — projevovali respondenti nejen všeobecný zájem, ale i konkrétní ochotu bezplatně se podílet na akcích organizovaných národními výbory. Svědčí o tom například i následující údaje (v %):

	Již se podílí	Byl by ochoten	Nebyl by ochoten	Nemůže	Neví
Na úpravě bydliště	57	30	7	3	3
Na malých stavebních akcích	34	37	15	7	7
Na organizování společenských, kulturních a sportovních akcí	21	39	11	17	12

(Z výzkumu Ústavu pro výzkum veřejného mínění v Praze uskutečněného v roce 1980 na souboru 1666 občanů ČSSR.)

Často diskutovanou charakteristikou veřejného mínění bývá jeho *kompetentnost*, tedy schopnost reálně, pravdivě poznat (hodnotit) určité jevy, problémy a procesy společenského života.

Na Západě se kolem této otázky šíří příliš mnoho politické demagogie, dochází tak ke zbytečným krajnostem. Pro jedny se výzkum veřejného mínění stává synonymem demokracie a svobody, druzí píší „o neschopnosti mas inte-

lektuální a logické činnosti“. V podstatě se však aktivní role veřejného mínění přijímá pouze v praxi voleb. Právo být slyšen při volbách však není právem být akceptován a přijímán po volbách.

Domníváme se, že ani otázku kompetentnosti veřejného mínění občanů nelze posuzovat jen v abstraktně logické poloze, oddělené od objektivních podmínek života lidí, tříd, skupin a vrstev. Kompetentnost veřejného mínění nelze vydělit vně konkrétně historického života dané společnosti, vně základních sociálních determinant a konfliktů, které koneckonců určují jeho objektivní a subjektivní parametry.

Pro nás marxisty spočívá kompetentnost výzkumu veřejného mínění především ve schopnosti získat pravdivé, přesné, validní, signifikantní údaje. Protože není gnozeologických zábran, problematika kompetentnosti se posunuje především do metodologických otázek samotného výzkumu veřejného mínění. Proto si stále častěji musíme odpovídat na otázku, zda poznatky získané výzkumem veřejného mínění mají skutečně reprezentativní parametry a zda jsou ve smyslu pravdivosti a přesnosti takové, aby mohly vstoupit do řídicích procesů společnosti.

Veřejné mínění obsahuje, stejně jako všechny sociální jevy, zdroje svého samopohybu a navíc je silně ovlivňováno vnějšími faktory. Soudíme, že v dynamice veřejného mínění můžeme odhalit tři složky tohoto pohybu.

Jsou to (a) *flexibilita*, odrážející to, jak veřejné mínění reaguje na vnější podněty. Představuje současně schopnost změny, vývoje, dotváření a přetváření. Protipólem, ne však opakem flexibility, je (b) *stabilita*. Může být charakterizována jako přetrvávání určitých stavů mínění v určitém období. Nad stabilitou a flexibilitou pak stojí (c) *dlouhodobé vývojové tendence* veřejného mínění, v nichž se nejmarkantněji projevují vlivy sociálně politické orientace lidí.

Veřejné mínění, stejně jako každý jiný sociální jev, není možné postihnout a popsat způsobem, který by byl úplný a vyčerpávající. Každý popis je jen určitou abstrakcí, jen aproximací skutečné situace, která je determinována stavem společenskovo vědního poznání, aktuální historickou situací a schopností výzkumníků nalézt a uplatnit adekvátní nástroje poznání.

V souvislosti se studiem charakteristik a vlastností veřejného mínění a jeho výzkumu hovoříme často o *komplexnosti*. Zpravidla máme na mysli komplexní přístup k jeho poznání, studiu, a také k realizaci celého výzkumného procesu. Jde nám o rozvinutý, široký, přitom však ucelený a jednotný víceoborový přístup různých vědních disciplín k výzkumu veřejného mínění. Stále zřetelněji se však prokazuje, že to je především teoreticko-metodologická soustava sociologie, její pojmový aparát, který — pokud vychází ze sociální začleněnosti názorů lidí — se stává základem poznání a analýzy veřejného mínění.

Komplexnost výzkumu veřejného mínění však chápeme i jako určitý přístup ve vztahu k objektu a subjektu veřejného mínění. Komplexností z hlediska objektu míníme rozsah, šíři a ucelenost společenské problematiky, již se výzkum veřejného mínění ve své tematické orientaci zabývá. V socialistickém Československu ve výzkumech veřejného mínění pokrýváme v podstatě všechny základní oblasti společenského života. Výzkumy se zabývají otázkami životní úrovně, národnostní problematikou, zásobováním trhu, iniciativou pracujících ve výrobním procesu, zvyšováním kvalifikace, působením hromadných sdělovacích prostředků, zahraniční politikou, otázkami války a míru atd.

Komplexnost výzkumu veřejného mínění se však projevuje i ve vztahu k jeho subjektu, k rozsahu a úplnosti souboru respondentů. Jde nám vždy o to postihnout z hlediska potřeb výzkumného úkolu co nejširší, ucelenou, ve svém

složení reprezentativní skupinu lidí, a zabezpečit vysokou věrohodnost získávaných dat.

Při komplexní analýze veřejného mínění tedy vystupuje do popředí požadavek správného uplatnění kategorií subjektu a objektu a otázky jejich vzájemného vztahu a vazeb.

Za *objekt veřejného mínění* se obvykle označuje celá sociální realita, události a jevy ve společnosti, činnost politických stran, organizací, institucí, skupin i jednotlivců.

Chceme-li se zabývat otázkou objektu z hlediska potřeb výzkumné praxe, nemůžeme při vymezení objektu veřejného mínění vystačit s tímto obecným a příliš širokým pojetím. Pro každý výzkum je třeba vymezit objekt veřejného mínění na nižší úrovni obecnosti. Z globálně chápaného objektu veřejného mínění musíme vyčlenit určitou konkrétní část sociální reality a určitou část jejich rozhodujících vazeb na ostatní členy celku.

Taková část objektu je potom z hlediska výzkumu *specifickým objektem* veřejného mínění. Shodně s profesorem Jadovem ji označujeme jako předmět výzkumu. V rámci předmětu výzkumu pak vymezujeme skupiny jevů a jejich určující vazby, jež mají být dále operacionalizovány.

Při vymezení předmětu výzkumu nejde a ani nesmí jít o svévolné vytrhávání částí sociální skutečnosti či dílčí vytváření abstraktních systémových konstrukcí, ale o reflexi podstatných aspektů reálně existujících jevů a jejich reálných vnitřních a vnějších vazeb. Jestliže tedy říkáme, že „každý empirický výzkum je více či méně parciální“, neznamená to, že by mělo jít o parciální analýzu. Dílčí je pouze vytvořený předmět výzkumu ve srovnání s komplexností sociální reality, z níž byl vydělen.

Obraťme nyní pozornost od otázek objektu k problematice subjektu. *Subjektem*, nositelem veřejného mínění není jedinec, ale vždy nějaká skupina lidí. Veřejné mínění je agregátem individuálních mínění příslušníků určité skupiny lidí. Nejedná se však o prostý souhrn, ale o agregaci chápanou systémově. K této agregaci dochází v procesu konfrontace individuálních mínění členů skupiny, zejména pod intenzivním vlivem hromadných sdělovacích prostředků. Do procesu se navíc zapojuje autoregulace, změny původních individuálních mínění, vyplývající z upřesnění vlastních názorů nebo z konfrontace se silnějšími vlivy.

Subjektem veřejného mínění je tedy, jak jsme již uvedli, nějaké společenství lidí, nějaká sociální skupina. Tento pojem je chápán nejrůznějšími způsoby. Obvykle je skupina lidí vymezena určitou typickou vlastností svých prvků nebo typickou mírou určitých vlastností.

Při výzkumu veřejného mínění většinou nesledujeme názory skupin vytvořených pomocí znaků zkoumaných sociální psychologíí, skupin, které jsou homogenní časově, prostorově a mají i úzké sociální kontakty (jako například rodina, pracovní kolektiv apod.). Obvykle se zabýváme názory té části populace, kterou lze vymezit určitými sociodemografickými nebo sociálními znaky. Důsledkem toho je, že skupiny, které nás jako subjekt veřejného mínění zajímají, jsou silně heterogenní, s výjimkou těch charakteristik, které byly přímo použity k jejich vymezení. Jedním z úkolů našich výzkumů často bývá odhalit závislost mínění na této heterogenitě.

Lze přitom postupovat dvěma metodologicky odlišnými přístupy. Názory je možné sledovat především v závislosti na takzvané *apriorní diferenciaci*, tj. na takovém členění subjektu, které vychází z vlastností zjištělých předem, nezávisle na měřících nástrojích výzkumu. Typickým příkladem apriorní diferenciaci je fyzický věk, nebo stupeň dosaženého vzdělání. Druhou možnost

představuje členění subjektu na základě tzv. *aposteriorní diferenciace*, tj. vlastností, které nejsou předem známy a jsou zjištěny výzkumem samým.

Souhrnně lze říci, že *subjektem veřejného mínění jsou velké, obecně značně heterogenní skupiny osob*. Jsou objektivně diferencovány jednak na základě vlastností existujících vzhledem ke konkrétnímu výzkumu apriorně, jednak na základě vlastností podmíněných výzkumem samotným. Subjekt veřejného mínění je tedy poměrně složitý sociální komplex s bohatou strukturou. Vlastní veřejné mínění přitom vzniká jako výslednice vývojového pohybu tohoto komplexu — subjektu — a neméně bohatě strukturovaného komplexu sociální reality, která vystupuje jako objekt mínění, přesněji řečeno jako výslednice procesu reflexe druhého prvým.

Tento proces se neustále opakuje, neboť veřejné mínění zpětně ovlivňuje sociální realitu — objekt — jehož je přitom v širším smyslu součástí.

Základním faktorem, jenž v socialistické společnosti ovlivňuje možnosti výzkumu veřejného mínění, je především aktivní vstup lidových mas do sociálních zápasů doby. Pokusili jsme se naznačit v čem a proč se v socialistickém Československu jeho význam zvětšuje. Stává se důležitou součástí procesu, který charakterizujeme jako růst úlohy subjektivního činitele. V základních dokumentech decizních orgánů naší země je veřejné mínění uznáváno jako jeden z významných prvků rozvoje socialistické demokracie, jehož poznání nabývá v podmínkách života socialistické společnosti stále většího významu.

Резюме

K. Рихтаржик и колл.: К некоторым вопросам исследования общественного мнения в социалистической Чехословакии

Характеризуя общественное мнение следует сказать, что оно является продуктом и носителем политической, правовой и нравственной культуры общества в целом и его отдельных компонентов.

К основным характеристикам общественного мнения относится его классовость (она проявляется в содержании и в механизмах функционирования и проявления мнений общественности), гомогенность, интенсивность, общественная заинтересованность и т. д. В динамике общественного мнения мы изучаем гибкость, стабильность и долгосрочные тенденции развития.

В проводимых исследованиях общественного мнения в социалистической Чехословакии обнаруживается, что анализ с точки зрения контрольных рамок априорной и апостериорной дифференциации выразительно зависит от теоретико-методологического постижения предмета, целей исследований, от его операционализации.

Summary

K. Rychtařík et al.: Some Aspects of Public Opinion Research in Socialist Czechoslovakia

The characterization of public opinion bears out the fact that it is both the product and the bearer of political, legal and moral culture of the society as a whole and of the society's individual components.

The basic characteristics of public opinion include its class character (manifesting itself in both the content and mechanisms of functioning and expressing views held by the public), homogeneity, intensity, social commitment, etc. In the dynamics of public opinion, flexibility, stability and long-term development trends are subjected to study.

It follows from public opinion pools in socialist Czechoslovakia that the analysis from the aspect of the reference frame of a-priori and a-posteriori differentiation is greatly dependent upon the theoretico-methodological conception of the research subject and aims, as well as upon its operationalization.